

УДК 338.43:330.322

СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Соболева Т.О., Забеліна О.С.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

В статті розглянуто показники інноваційної активності агропромислових підприємств України. Визначено динаміку результатів наукових та науково-технічних робіт, яка свідчить про збільшення питомої ваги в загальних результатах наукових та науково-технічних робіт розробок в агросекторі. Визначено зміни в обсягах та джерелах фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в АПК, а також динаміку капітальних інвестицій в АПК. Висвітлено ефективний досвід розвинених країн в підтримці інноваційної активності підприємств. Зазначено фінансові та організаційні інструменти державного регулювання сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: інновації в агросекторі, інноваційна діяльність, інноваційна активність, стимулювання інноваційної активності, інструменти державного стимулювання інновацій.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сільського господарства та процесів входження України до міжнародного економічного простору посилює конкурентну боротьбу між сільськогосподарськими підприємствами. Одним із ключових важелів у посиленні конкурентоспроможності підприємств є інноваційна діяльність. Важливою також є реалізація інновацій саме у сільському господарстві, адже це сприятиме заощадженню та більш раціональному використанню матеріальних, трудових, природних та фінансових ресурсів, зростанню продуктивності праці тощо.

Актуальність розробки та впровадження інновацій обумовлено також викликами, що стоять перед сучасним аграрним сектором України, а саме необхідністю реалізації реформ щодо технічного регулювання, гарантування продовольчої безпеки, пристосування українських регуляторних норм до відповідних міжнародних стандартів, налагодження співпраці й участі у програмах Європейського Союзу. Одним із викликів, що постає перед інноваційним розвитком аграрної галузі є підвищення її ефективності та екологічності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці впровадження та стимулювання інноваційної діяльності в агросекторі економіки приділено увагу у дослідженнях І.М. Кіпіро [1], Б.М. Данилишина [2], В.П. Гмирі [3], О.В. Кот [4], І.В. Ксьонжик, О.І. Янковської [5], О.І. Бернякова [6], О.В. Шебаніної. В зазначених роботах досліджувалися питання динаміки виробництва в агросекторі України, теоретичні підходи структуризації інновацій при виробництві сільськогосподарської продукції, фінансові інструменти стимулювання інноваційної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження питань здійснення інноваційної діяльності в сільськогосподарському секторі економіки України переважно сфокусовані на окремих питаннях його реалізації. Подальшого розгляду вимагає аналіз чинників активізації інноваційної діяльності підприємств агропромислової галузі України, напрями та механізми стимулювання такої активності державою.

Мета статті. Стаття має на меті ідентифікацію сучасного стану інноваційної активності сільськогосподарських підприємств України та визначення її динаміки, розгляд ефективної

практики розвинених країн у стимулювання інноваційної активності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Аграрне виробництво підтримують в усьому світі, оскільки від стану його розвитку залежить в цілому як продовольча безпека держави, так і стабільність роботи похідної галузі аграріїв – харчової промисловості. Прогнози Організації Об'єднаних Націй свідчать про те, що чисельність населення планети до 2050 року збільшиться з 7,3 млрд. чол. до 9,7 млрд. чол., що вимагатиме від сільськогосподарського сектору значного зростання обсягів виробництва. Підтримувати такі темпи зростання за рахунок екстенсивних заходів неможливо. Такі завдання вимагають інтенсифікації розвитку як технологічного, так і ресурсного фактору, що уможлиблюється лише через впровадження інновацій.

Аграрна інновація (агроінновація) – це різновид інновації, що реалізується в аграрному секторі економіки з метою підвищення ефективності його діяльності та забезпечення стабільного розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва [1].

Поняття інновацій у сільському господарстві найбільш широко розкриває Кот О.В., розглядаючи його як системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідницької роботи, що призводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків між біосферою і техносферою, а також покращують стан навколишнього середовища [4].

Янковська О.І. визначає сутність поняття інновації у сільському господарстві як кінцевий результат впровадження новації у галузь сільського господарства (сорту рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування тощо) [5].

Основними напрямками впровадження інновацій можуть бути такі, як:

- 1) розробка та освоєння нових технологій, пов'язаних із рослинництвом і тваринництвом;
- 2) забезпечення удосконалення оновлення техніко-технологічного потенціалу підприємств;
- 3) підготовка, навчання та перепідготовка професіоналів, здатних максимально ефективно використовувати техніку, обладнання і технології [7].

Агропромисловий комплекс є провідною галуззю України, на територію якої припадає приблизно 25% чорноземів світу, а площа сільсько-

господарських угідь складає 43 млн. га (72% від загальної площі країни); він формує 24% випуску продукції та 18% ВВП країни [2]:

- продукція АПК в 2015 році становила 38,2% товарного експорту, що складало 14,6 млрд. дол. США, при цьому майже половина (47,2%) експорту вітчизняної агропромислової продукції спрямовувалася на країни Азії і майже третина (27,9%) на країни ЄС;

- Україна входить у сімку світових лідерів з виробництва зернових культур та соняшникової олії;

- сільське господарство є найбільш стабільно функціонуючим сектором економіки.

Так, сільськогосподарське виробництво останні 10 років демонструвало в основному позитивну динаміку (за виключенням декількох років, коли переважали негативні фактори впливу природно-кліматичних умов). Протягом 2012–2016 років випуск сільськогосподарської продукції зріс на 1056 кг у розрахунку на 1 жителя України, що склало 21,6% приросту зазначеного показника [8].

У той самий час, Україна, на відміну від розвинених країн (США, Канади, країн ЄС), лише на третину використовує свій потужний природно-ресурсний потенціал. Про це свідчить наше відставання від розвинених країн за показниками ефективності вітчизняних сільськогосподарських виробників (низька врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тваринництва тощо) [2].

Одним з показників інноваційної активності підприємств є динаміка створення нових виробів та технологій у галузі. У табл. 1 наведено динаміку виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві протягом 2010–2015 років.

Динаміка виконання наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві протягом 2010–2015 років мала зростаючу динаміку. Так, загалом у 2015 році було виконано на 1756 робіт (або на 45,3%) більше, ніж у 2010 році, кількість нової техніки зменшилась на 34 од. (або на 64,2%), ресурсозберігаючих технологій зафіксовано на 410 одиниць менше (або на 43,8%), кількість нових матеріалів зменшилась на 88 од. (або на 79,2%), а от кількість нових сортів рослин та порід тварин збільшилась на 1715 од. (майже в 3 рази), методів, теорій – зменшилось на 3 од. (або на 0,4%).

Тобто, враховуючи зменшення результатів по майже всім напрямкам наукових та науково-технічних робіт на тлі загального збільшення таких результатів майже в 2 рази, можемо припустити, що саме аграрний сектор, в якому зростання склало майже 300%, переважно забезпечив позитивну динаміку зазначеного показника (рис. 1).

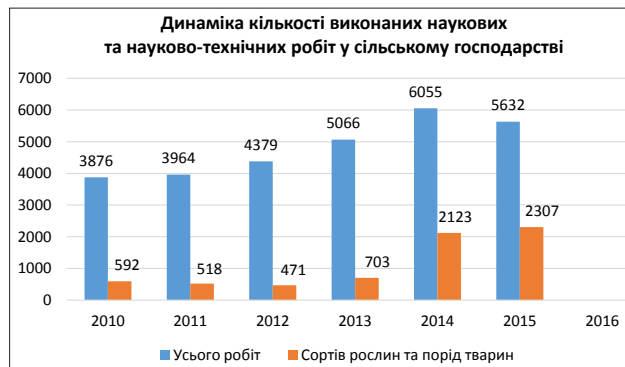

Рис. 1. Динаміка кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві України, 2010–2015 роки

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

На скільки стимулюється та визнається пріоритетною інноваційна діяльність свідчать також обсяги капітальних інвестицій та їх динаміка. Так, капітальні інвестиції у сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство протягом 2012–2016 років збільшилися на 16231,53 тис. грн (або на 189,5%); сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг у той самий час збільшилось на 88823,05 тис. грн. (або у 10,5 разів). Капітальні інвестиції у нематеріальні активи протягом 2012–2016 років, такі як права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо збільшилися на 524,9 тис. грн (або на 14,4%); на програмне забезпечення та бази даних – на 2906,4 тис. грн (або на 85,3%). У табл. 2 наведено динаміку зазначених показників.

Аналіз обсягів фінансування інноваційної діяльності в аграрному секторі України протягом 2010–2015 років (табл. 3) свідчить, що загальні обсяги фінансування протягом досліджуваного періоду збільшилися на 57245,7 тис. грн (або на 10,4%).

Фінансування за кошти бюджету скоротилося на 40258,5 тис. грн (що склало 8,9%), за власні

Таблиця 1

Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві за 2010–2015 роки

Роки	Усього робіт	З них створення нових видів								
		Виробів			Технологій		Матеріалів	сортів рослин та порід тварин	методів, теорій	Інше
		Усього	тих, в яких використано винаходи	техніки	Усього	з них ресурсозберігаючих				
2010	3876	292	69	53	936	576	111	592	767	1178
2011	3964	333	75	40	847	487	135	518	853	-
2012	4379	224	75	99	734	384	71	471	822	2057
2013	5066	311	87	150	773	379	49	703	946	2284
2014	6055	187	17	109	600	298	34	2123	1354	1757
2015	5632	175	85	19	526	291	23	2307	764	1834

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

кошти – збільшилось на 57150,1 тис. грн (або на 84,9%). Так само збільшилось на 2749,5 тис. грн (або на 118,2%) фінансування за кошти іноземних джерел.

У той самий час бюджет залишається основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, питома вага якого в 2015 році склала майже 70%.

У структурі інвестицій провідних країн Європи, США і Японії спостерігаються наступні тенденції: скорочуються приватні інвестиції; зростає частка самофінансування в загальному обсязі коштів інвестування; збільшується бюджетне фінансування аграрної сфери, тобто розвинені держави, як суб'єкти інвестування, розглядають сільське господарство як перспективну сферу для інвестицій [9].

Окрім прямих економічних методів державного стимулювання, до заходів якого відносяться інструменти фінансово-бюджетної політики, фінансування НДДКР, освіти і підвищення кваліфікації в сільській місцевості, широко застосовуються адміністративні методи. Вони включають державні програми, директивне планування, інструменти зовнішньоторговельної політики і вони спрямовані на підвищення ефективності державного регулювання агросфери.

До непрямих заходів державного регулювання сільського господарства відносяться інструменти цінової та податкової політики (держзакупівлі, гарантовані закупівельні ціни на основні види сільськогосподарської продукції, преференції в оподаткуванні); інструменти фінансово-кредитної та зовнішньоторговельної політики (пільгове кредитування, компенсація витрат сільгоспвиробників з придбання засобів виробництва шляхом надання субсидій на придбання добрив, отрутохімікатів і кормів. Серед розглянутих за-

ходів превалюють заходи непрямого державного регулювання.

Вартим уваги є досвід зарубіжних країн, де сільське господарство відноситься до пріоритетних галузей економіки, і виходячи з цього держава в тому чи іншому вигляді субсидує сільськогосподарське виробництво [6]. Серед найбільш ефективних державних методів підтримки інноваційної діяльності в інших країнах можна виділити нижченаведені:

- державні програми фінансової та технічної підтримки інноваційних підприємств малого та середнього бізнесу, що виконують НДДКР за тематикою урядових організацій (США, Японія, Великобританія, Індія, Китай); створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику (Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди);

- пряме фінансування (субсидії, позики), які сягають 50% витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США та інші); цільові дотації на науково-дослідні розробки (практично у всіх розвинених країнах); надання позик, в тому числі без виплати відсотків (Швеція); безоплатні позики на покриття 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина);

- зниження державних мит для індивідуальних винахідників і подання їм податкових пільг (Австрія, Німеччина, США, Японія та ін.), а також створення спеціальної інфраструктури для їх підтримки та економічного страхування (Японія); відстрочка сплати мит або звільнення від них, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безкоштовні послуги патентних повірених по заявкам індивідуальних винахідників, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина, Японія, Індія);

- полегшення оподаткування для підприємств, діючих в інноваційній сфері, в т. ч. виклю-

Таблиця 2

Капітальні інвестиції у матеріальні та нематеріальні активи в АПК, тис. грн

Види ресурсів	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8564,2	8976,0	37182,3	58525,1	24795,7
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг, з них:	8422,2	8782,1	36369,7	56829,0	97245,2
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3655,9	5631,5	2974,3	12457,8	4180,8
програмне забезпечення та бази даних	3409,1	3477,6	3207,3	4808,4	6315,5

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

Таблиця 3

Фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в АПК за джерелами фінансування за період 2010–2015 рр, тис. грн

Роки	Джерела фінансування							
	Усього	Коштів бюджету		власних коштів	коштів організацій державного сектору	коштів організацій підприємницького сектору	коштів іноземних джерел	коштів інших джерел
		Усього	у т.ч. державного бюджету					
2010	548111,2	453902,5	453698,3	67299,1	3134,7	18997,2	2325,6	2452,1
2011	564009,1	443681,9	443676,1	88562,2	2315,8	23401,6	3236,3	2811,3
2012	647005,3	514275,8	512734,4	95781,2	2316,2	31339,5	1370,7	1921,9
2013	636100,2	490808,4	489381,7	103262	2008,8	36459,7	2393,5	1167,4
2014	590817,1	451140,6	451140,6	80948,5	5648,3	45539,6	5020	1029,1
2015	605356,9	413644	411930	124449	21563,6	39930,6	5075,1	694,4

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

чення з оподаткування витрат на НДДКР, пільгове оподаткування університетів і НДІ (США, Великобританія, Індія, Китай, Японія);

- законодавче забезпечення захисту інтелектуальної власності та авторських прав (у всіх розвинених країнах і країнах, що розвиваються);

- створення потужних державних організацій (корпорацій, агентств), що забезпечують всебічну науково-технічну, фінансову та виробничу підтримку інноваційних МСП (США, Японія, Індія, Китай); мережі наукових парків, бізнес-інкубаторів та зон технологічного розвитку (у всіх розвинених країнах і країнах, що розвиваються);

- інформаційно-пошукові спеціалізовані сайти за прогресивними технологіями та інноваційними розробками, що дозволяють зацікавленим підприємствам швидко знайти необхідні технічні рішення і можливих партнерів.

Стимулювання та створення сприятливих умов для інноваційної діяльності у сфері АПК є важливим завданням в процесі розбудови ефективної національної інноваційної системи, що передбачає реалізацію цілої низки заходів. Серед таких заходів мають бути такі, як розвиток інфраструктури шляхом створення державних підприємств, які забезпечують всебічну підтримку інновацій; організація науково-дослідних інститутів, лабораторій та центрів, які оснащені обладнанням для проведення дослідів, а також забезпечені професіоналами для проведення консультацій щодо подачі патентних заявок за інноваційними продуктами.

Важливими є організація і проведення регулярних виставок і ярмарків в різних містах країни з демонстрацією найбільш ефективних інно-

ваційних розробок з метою здійснення ділових контактів з можливими інвесторами, виробниками і споживачами розроблених нових продуктів і послуг. Це дозволить прискорити просування багатьох інноваційних проектів і забезпечити їх подальшу успішну комерціалізацію. Створення венчурних центрів підтримки МСП з надання спеціалізованих послуг з відбору перспективних інноваційних проектів і їх експертизи, патентування, юридичного і технічного консультування з питань венчурної практики [10].

Висновки і пропозиції. Аналіз показників інноваційної активності підприємств агросектору України демонструє значне зростання активності в підготовці таких результатів наукових та науково-технічних робіт, як нові породи тварин та сорти рослин, а також про збільшення їх питомої ваги в результатах наукових та науково-технічних робіт по промисловості. Збільшується фінансування інноваційної діяльності в агросекторі України за рахунок власних коштів, хоча кошти держбюджету залишаються основним джерелом такого фінансування.

Досвід більшості держав з активізації інноваційної діяльності у сфері АПК демонструє, що необхідно вводити системну підтримку з боку держави в усіх процесах, які стосуються модернізації національної економіки. Доцільною є розробка комплексу законодавчих пропозицій для супроводження цільових програм і організаційних заходів, спрямованих на розбудову національної інфраструктури підтримки інноваційної діяльності в нашій країні. Їх реалізація може стати запорукою прискорення інноваційної діяльності у сфері сільського господарства.

Список літератури:

1. Кіпіоро І. М. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств / І. М. Кіпіоро // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 120–126. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchetei_2014_1_17
2. Данілішин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html
3. Гмиря В. П. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України / В. П. Гмиря // Фінансовий простір [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1603/16gvpavu.pdf>
4. Кот О. В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О. В. Кот // Проблеми науки. – 2008. – № 9. – С. 30–37.
5. Янковська О. І. Особливості інновацій у сільському господарстві [Електронний ресурс] / О. І. Янковська. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10yaoiicg.pdf
6. Бернякова Е. В. Международный опыт государственной помощи сельскому хозяйству // Вестник Удмуртского университета. – 2011. – № 10. – С. 10–15.
7. Янковська О. І. Інноваційний процес у сільському господарстві / О. І. Янковська // Наука і економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2009. – № 4(16). – С. 54–58.
8. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Making EU farming innovative [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/video/making-eu-farming-innovative/>
10. Зарубежный опыт государственной поддержки инновационных малых и средних предприятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kfpp.ru/analytics/material/innovation.php>

Соболева Т.А., Забелина А.С.

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

ПОДДЕРЖКА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье рассмотрены показатели инновационной активности агропромышленных предприятий Украины. Определена динамика результатов научных и научно-технических работ, которая свидетельствует об увеличении удельного веса в общих результатах научных и научно-технических работ в агросекторе. Определены изменения в объемах и источниках финансирования внутренних затрат на выполнение научных и научно-технических работ в АПК, а также динамика капитальных инвестиций в АПК. Освещены эффективный опыт развитых стран в поддержке инновационной активности предприятий. Указаны финансовые и организационные инструменты государственного регулирования сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: инновации в агросекторе, инновационная деятельность, инновационная активность, стимулирование инновационной активности, инструменты государственного стимулирования инноваций.

Sobolieva T.O., Zabelina O.S.

Kyiv National Economic University named after Vadym Getman

SUPPORT OF INNOVATION ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Summary

In the article the indicators of innovative activity of agricultural industrial enterprises of Ukraine are considered. The dynamics of the results of scientific and technical works is determined, which indicates the increasing of the share scientific and technical work results in the agricultural sector. Changes in the volumes and sources of financing of internal costs for the performance of scientific and technical works in the agricultural industrial complex, as well as the dynamics of capital investments, have been determined. The effective experience of developed countries in supporting innovative activity of enterprises is highlighted. The financial and organizational instruments of state regulation of agricultural enterprises are indicated.

Keywords: innovations in the agricultural sector, innovative activities, innovative activity, stimulation of innovative activity, tools of state stimulation of innovations.